

KİTAP İNCELEMELERİ

«THE HISTORY OF ALBANIA» VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Asistan Cüneyt AKALIN

Kristo Frasheri'nin, «The History of Albania» (a brief survey), Arnavutluk Tarihi adlı kitabı birçok bakımlardan Türk toplumu ve tarihi ile ilgili çalışma yapanları yakından ilgilendirebilecek bir kitap. Eser, iktisat tarihi, siyasi tarih, sosyoloji gibi dallarda çok yararlı bilgilerle dolu. Yazar Kristo Frasheri, 1964 de Tiran'da yayınlanan kitabında Arnavutluk tarihini bir bütün olarak ele alıyor. Şöyle ki, prehistorik çağlardan başlayan kitap, devrim sonrası Arnavutluk'una kadar uzanıyor. Böylece tarihi maddeciliğin bize öğrettiği bütün toplum tiplerini ve kategorilerini, bunların iç ve dış dinamiklerini bu küçük ülkenin tarihinde izleyebiliyoruz.

Yazar Kristo Frasheri Arnavutluk halkının demokratik mücadelesine büyük katkılarda bulunmuş olan bir ailenin mensubudur. Frasheri ailesinden üç kardeş, Sami, Abdül ve Naim 19. yüzyılın sonlarında Arnavutluk milliyetçi hareketinin önderlerindendi. Bunlardan Sami Frasheri, ülkemizde Şemseddin Sami adıyla tanınır. Şemseddin Sami, Arnavut milliyetçi hareketine olduğu kadar ilerici Türk burjuva kültürüne de önemli çalışmalarıyla yararları dokunmuş bir kimsedir. *Kaamus-ul Alim ve Kaamus-ul Türki* bellibaşlı eserleridir. Kardeşi Naim Frasheri de edebi ve siyasi faaliyetleriyle 19. yüzyıl sonlarındaki Arnavut milliyetçi hareketinin parlak simalarından olmuştur.

Frasheri'nin kitabının bizi etkilemesinin esas nedeni Arnavutluk tarihi açısından Osmanlı — Türk tarihine tuttuğu ışıktır. Bildiğimiz gibi, bir toplumun içinde bulunduğu üretim ilişkilerini ve bu ülkede toplum yapısını doğru olarak kavramak, büyük ölçüde o toplumun tarihinin doğru olarak kavranmasına bağlıdır. Bir top-

lümün tarihi gelişme çizgisi o toplumun geleceğine de ışık tutar. Toplumumuzun tarihi gelişimini izleyip bundan ilerisi için doğru sonuçlar çıkarmaya çalışanların karşılaştıkları şanssızlıklardan biri de «Marksizm ulemalarının» tarihimizi arap saçına döndürmüş ve tarihi gelişim çizgisini iyice karıştırmış olmasıdır. Toplumun «orijinalliğini» arama çabasındaki bazı yazarlar neler icad etmediler ki? Sosyalizmin inkarını temellendirmek için geliştirilen «Doğu Despotizmi» tezleri arasından çıkartılan ve Marks'ın Asya Üretim tarzı kavramını yozlaştırarak Marksizme karşı kullanılan Asya Üretim Tarzı teorileri, İlp teorileri bu icadlardan bazılarıdır.

Osmanlı-Türk tarihinin açıklanması büyük ölçüde Balkanların tarihinden geçer. Balkan tarihçilerinin kendi toplumlarını araştırırken ortaya çıkardıkları bulgular, diğer yanları ile Osmanlı toplumunun tarihidir. Biz bu tanıtma yazısında Kristo Frasheri'nin kitabında gözümüze çarpan ve Osmanlı-Türk toplumunun tarihine, toplumsal yapısına ve sınıf ilişkilerine ışık tuttuğu için dikkatimizi çeken bazı bölümler hakkında bazı kısa açıklamalarda bulunmaya çalışacağız.

I — OSMANLILAR BALKANLARDA

Osmanlı imparatorluğunun Balkanlara girmesi ve bu bölgede yayılması bazı tarihçiler tarafından çok garip şekillerde yorumlandı. «Orijinallik» arama çabasındaki bu tarihçiler, Tarihi Maddeciliği boş bir öğreti haline getiren fikirleri üzerinde garip tezler inşa ettiler. Bunlardan bazılarına göre Osmanlıların Balkanlardaki feodal beyleri yenerek bu bölgeyi kolayca ele geçirebilmelerinin sırrı Balkanlardaki serflerin ve köylülerin büyük desteğini kazanmış olmalarında aranmalıdır. Bir tarihçiye göre Balkanlara giren Osmanlı gazileri, İlkel Komünal toplumun eşitçi, savaşçı, özel mülkiyete düşman, adli insan karakterlerini üzerinde taşıyan kimselerdi. Bunlar Balkanlarda feodal Tekfurların zulmünden çeken yoksul halkı kurtardılar. v.b.

Osmanlıların Balkanlarda kolayca yayılmasını izah etmek için ortaya atılan bu tezler ne yazık ki gerçeğe uymuyor. Şimdi gerçek durumu Frasheri'den izleyelim :

«14. yüzyılın ilk yarısında, Küçük Asya'da, Bizans İmparatorluğunun çöküşünden yararlanarak askeri feodal bir devlet kuran Osmanlı Türkleri Konstantinopl'a dokunmadan ve anarşi içindeki

feodalitenin ve birbirine düşmüş olan Balkan devletlerinin durumundan yararlanarak Çanakkale Boğazını geçtiler».¹

Balkanlara geçen Osmanlıların burada kolayca yayılabilmelerinin bir sebebi Balkan Devletlerin parçalanmış olması ve feodalitenin anarşik durumu ise, bir diğer sebebi de bazı feodallerin Osmanlıların boyunduruğunu kolayca kabul etmiş olması ve hatta Osmanlılarla işbirliği yaparak Balkanlara yayılmalarını kolaylaştırmalarıdır. Osmanlıların, Balkanlardaki Feodaller arasındaki çelişmelerden ve bitmez tükenmez çekişmelerden sonuna kadar yararlandıkları, hatta bu çelişkileri keskinleştirerek Arnavutları ve diğerlerini topyekun direnmekten alıkoymaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen bazı Arnavut feodalleri önemli direniş hareketlerini örgütlemişlerdir. Bunlardan en önemlisini, Arnavutların tarihi kahraman olarak gördükleri Scanderbeg'i (İskender bey) ilerde göreceğiz.

Osmanlılar Balkanlara girdikten sonra bu bölgenin toplumsal yapısını olduğu gibi bırakmadılar. Büyük ölçüde değiştirdiler. Fakat bu değişikliğin anlamı, bazı tarihçilerin zannettiği gibi feodali- teyi ortadan kaldırmak anlamına gelmedi. Ona yeni bir şekil verdiler. «Türkler mahalli asillere sahip oldukları toprakları bıraktılar. Fakat onları vassalliğe indingediler. Onları, Sultan'ı tek hakim olarak kabule, yıllık vergi ödemeye ve Sultan'ın çağrısı üzerine orduları ile birlikte sefere katılmaya mecbur tutturlar».²

Fakat Osmanlılar bütün Arnavut feodallerine aynı şekilde davranmadılar. Osmanlı hakimiyeti bazı Arnavut feodallerini topraklarından etti. Arnavutluk'un bazı bölgelerinde, özellikle yukarı Arnavutlukta, Osmanlılar 15. yüzyılın başında mahalli asilleri topraklarından söküp attılar ve yerine «kendi askeri feodal rejimlerini, tımar ve zeametleri»³ yerleştirdiler. Osmanlıların Arnavutlukta kurdukları feodal askeri rejimin yapısı ve özellikleri üzerinde durmayacağız. Kitapta bunlar ana hatlarıyla özlü bir şekilde anlatılmıştır.

Görüldüğü gibi Osmanlıların Balkanlara girmeleri ve bu bölgede kolayca yayılmaları, getirdikleri sistemin serflerin ve köylülerin desteğini kazanması sayesinde olmadı. Yukarda da belirttiğimiz gibi bu yayılmanın sırrı Balkanlardaki feodal anarşide aranmalıdır.

(1) Kristo Frasheri, *The History of Albania*, Tirana 1964, s. 56.

(2) Kristo Frasheri, a.g.e., s. 59.

(3) Kristo Frasheri, a.g.e., s. 60

Fakat herşeye rağmen Osmanlıların Balkanlarda bazı güçlüklerle de karşılaştıklarını belirtelim. Feodal askeri sistemlerini yerleştirmek için giriştikleri çabalar zaman zaman köylülerin ve topraklarından edilen bazı feodallerin ve hatta Osmanlılarla işbirliği yapan feodallerle çelişkisi olan feodallerin direnişiyle karşılaştı. «Bazı durumlarda köylüler Türk eminlerini öldürdüler ve sipahilerin köylerine yerleşmelerine engel oldular».⁴ Örneğin 1432 de Ariant adlı bir feodalın yönetiminde köylüler silaha sarıldılar, sipahileri öldürerek bir süre için bölgelerini kurtardılar. Osmanlılar birkaç yıl uğraştıktan sonra bu isyanı kanlı bir şekilde bastırdılar.

Merkezi Osmanlı feodalitesinin bütün baskılarına rağmen Arnavutların Osmanlılara karşı topyekun direnmemelerinin en belli başlı sebebi, kendi aralarındaki bitmez tükenmez çekişmelerdi. Bu çekişmelerin bir ara üstesinden gelen ve Arnavutluk feodallerini ve köylüleri kendi etrafına toplayan Scanderbeg Osmanlılara karşı önemli başarılar elde etti. Scanderbeg 1443 de genel bir ayaklanmayı yönetiyor. Osmanlı imparatorluğunu çok uğraştıran bu isyan uzun senelerden sonra, bazı Arnavut feodallerinin Osmanlılarla işbirliği sayesinde bastırılıyor. Bütün bu isyanlar Merkezi Osmanlı feodalitesi tarafından kana boğuluyor. Boğan feodalite, boğulan serfler ve köylülerdir. O yıllarda durum bugün bir tarihçinin iddia ettiğinin tam tersidir: «Fatih'in son çağına kadar, Osmanlı padişahı halkın emrinde sorumluluk taşıdı».⁵

Scanderbeg'in Merkezi Osmanlı feodalitesine ve onunla işbirliği yapan Arnavut feodallerine karşı yürüttüğü mücadeleyi Frasherri alabildiğine yüceltmekte ve övmektedir. Scanderbeg bugün Arnavutluk'da milli bir kahraman olarak anılmaktadır.

Frasherri Merkezi Osmanlı feodalitesinin gücünü yitirerek çözülmeye başlamasını da gayet özlu bir biçimde anlatıyor. 17. yüzyıldaki Arnavutluk'u naklederken şöyle diyor: «Gittikçe güç kazanmaları sayesinde, büyük feodaller Osmanlı Merkezi feodalitesinin yerine kendi iktisadî, siyasi ve askerî güçlerine dayanarak illerde mutasarrıflıklar ve ilçelerde mütesellimler gibi davranmaya başladılar. Giderek İstanbul'un memurları olmaktan çıktılar, sancaklarda ve kazalarda yarı-muhtar duruma geldiler. Bu alanlara paşalık deniyordu».⁶

(4) Kristo Frasherri, a.g.e., s. 60.

(5) Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Devrim Sosyalizm*, Tarihsel Maddecilik yayınları İstanbul 1965, s. 185.

(6) Kristo Frasherri, a.g.e., s. 100.

II — II. Meşrutiyet ve Arnavutluk

19. yüzyılda Arnavutluk'da, Osmanlı boyunduruğuna karşı milliyetçi kurtuluş hareketi, bütün Balkanlarda olduğu gibi, çok hızlandı. Arnavutlar Balkanlarda ve Avrupa'da cereyan eden çeşitli olaylar ve bu olayları izleyen anlaşmalar vesilesi ile şu yada bu şekilde Osmanlı imparatorluğundan ayrılmaya çalıştılar. Fakat büyük devletlerin Osmanlı imparatorluğuna karşı izledikleri politika ve Balkanlardaki denge hesapları Arnavutların isteklerinin gerçekleşmesini hep erteledi.

20. yüzyılın başında Arnavut milliyetçileri ile bağ kurmaya çalışan bir siyasi hareket görmeye başlıyoruz. Bunlar Genç-Türklerdir. İttihat ve Terakki hareketi olarak teşkilatlanan Genç-Türkler, sultan II. Abdülhamit'e karşı Arnavut milliyetçileri ile işbirliğine girmeye çalıştılar. Genç-Türklerin II. Abdülhamit'in despotik yönetimini devirerek Anayasal meşrutî rejime geçeceklerini ve ezilen milliyetlere bölgesel muhtariyet tanıyacaklarını vaad etmeleri, Arnavutlara çok cazip geldi. İlerici Arnavut liderleri Genç-Türklerin vaadlerini önemsemiyorlardı. «Sami Frasheri ve daha sonraları İsmail Kemal ... Genç-Türklerin anayasaları ile feodal despotizmin yerine Osmanlı Diktatörlüğünü geçirmekten başka birşey yapmayacaklarını ve muhtariyet vaadlerinin tam bir sahtekârlık olduğunu söylüyorlardı».⁷ Buna rağmen İttihat ve Terakki'nin özellikle feodaliteden ve mutlakiyetten nefret eden subaylar ve diğer Arnavutlar arasındaki örgütlü faaliyeti sempati topluyordu.

1908 Temmuzunda Genç-Türklerin II. Abdülhamit'e karşı yürüttükleri hareket olsun, Arnavut milliyetçi hareketi olsun en büyük boyutlarına ulaştı. 1908 Temmuz'unda Genç-Türkler 20000 silahlı Arnavut seferber ettiler, Ve onların adına Sultan'a verdikleri bir ültimatomla Anayasa'nın ilânını istediler. Bilindiği Manastır'da bir Arnavut subayı olan Niyazi Resne'nin isyanı, II. Abdülhamit'e karşı genel bir başkaldırmanın başlangıcı oldu. II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 da Anayasayı ilân etti. «Böylece Türkiye'de burjuva devrimi, Arnavutların aktif katılması sayesinde zafere ulaşmış oldu».⁸

Arnavutların, II. Meşrutiyetin ilânında önemli bir rol oynadıkları iddiasına Sina Akşin de kitabında yer vermektedir. «20 Temmuz 1908 de 30 000 Arnavutun Kanun'u Esasi'nin ilanı için yemin ettik-

(7) Kristo Frasheri, a.g.e., s. 162

(8) Kristo Frasheri, a.g.e., s. 163.

lerine dair Firzovik'ten Yıldız'a 180 imzalı bir telgraf çekildi.⁹ (bk. Osman Nuri Ahmet Refik, *Abdülhamit'i Sani ve Devr-i Saltanatı* c. 3. S. 1135-41; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi* c.2, k.4, s. 197-200; *The Times*, 14, 21 Temmuz 1908 günlü haberler)

Arnavutların, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra cereyan eden bazı olaylara da aktif olarak katıldıkları iddia edilmiştir. Örneğin bazı tarihçiler Arnavut milliyetçilerinin 31 Mart olayına da karıştıklarını da iddia etmiştir. Sina Akşin kitabında bu görüşlere etraflıca yer vermektedir : «Abdülhamit'e göre olayda (31 Mart) baş rolü oynamış 2 kişiden biri olan Berat mebusu İsmail Kemal Arnavuttu. Askeri hareketin başındaki Hamdi çavuş da öyleydi».¹⁰

Olayın düşündürücü yanı şudur; Arnavutlar II. Meşrutiyet ve 31 Mart gibi taban tabana zıt iki olaya nasıl karışmışlardır? II. Meşrutiyete katılmalarını Kristo Frasheri Arnavutların milliyetçi talepleri ile izah etmektedir. Acaba Arnavutların 31 Martçı Arnavut milliyetçiliğinin rolü var mıdır? Bazı yazarlara göre 31 Mart olayı İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçi ve Türkleştirici eğilimlerinden ürken Arnavutların bir ayaklanması idi.¹¹ II. Meşrutiyetten sonra Arnavut milliyetçilerinin tutumlarının değişmesi ve 31 Martta katılmaları şöyle izah edilebilir: «İttihat ve Terakki henüz milliyetçi faaliyetlere ses çıkarmıyordu. Fakat fırsat bulduğu takdirde başta Arnavutları olmak üzere bunları kısıtlama yoluna gideceği hissediliyordu. Hem bu ihtimali önlemek, hem de daha büyük bir serbestlik ile milliyetçi hareketi yürütmek için adem-i merkezîyetçiliği kabul etmiş olan Ahrarın İktidara hakim olması Arnavut milliyetçilerinin çıkarına uygundu».¹²

(9) Sina Akşin, 31 Mart Olayı, Ankara - 1970.

(10) Sina Akşin, a.g.e., s. 78.

(11) Sina Akşin, a.g.e., s. 79.

(12) Sina Akşin, a.g.e., s. 79-80.